

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
УСТАНОВА АДУКАЦЫІ «ВІЦЕБСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ П.М. МАШЭРАВА»

Гістарычны факультэт
Кафедра гісторыі Беларусі

Дапушчана да абароны

«09» 02 2017 г.

Загадчык кафедры

 А.М. Дулаў

МАГІСТАРСКАЯ ДЫСЕРТАЦЫЯ

**ФАРМІРАВАННЕ І ФУНКЦЫЯНАВАННЕ СІСТЭМЫ АХОВЫ
ПОМНІКАЎ ГІСТОРЫІ І КУЛЬТУРЫ Ў БССР (1920-Я ГГ.)**

Спецыяльнасць 11-21 80 16 «Айчынная гісторыя»

Ушылава Таццяна Вячаславаўна,

магістрант

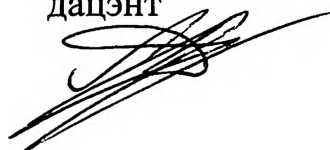

Навуковы кіраўнік:

Дулаў Анатоль Мікалаевіч,

кандыдат гістарычных навук,

дацэнт

Віцебск, 2017

Рэферат

Магістарская дысертацыя 85 с., 111 крыніц, 4 дадаткі.

ПОМНІКІ ГІСТОРЫІ І КУЛЬТУРЫ, НАРКАМАСВЕТЫ, АКАДЭМІЧНЫ ЦЭНТР, ЦЭНТРАРХІЎ, ГАЛОЎНАВУКА, ІНБЕЛКУЛЬТ, КАМІСІІ ПА АХОВЕ ПОМНІКАЎ ДАЎНІНЫ І МАСТАЦТВАЎ, ГРАМАТЫ ПА АХОВЕ ПОМНІКАЎ, «АНТЫКВАРЫЯТ», ПОШУК І ВЯРТАННЕ СТРАЧАНАЙ СПАДЧЫНЫ .

Аб'ект даследавання – дзяржаўная культурная палітыка.

Прадмет даследавання – сістэма аховы помнікаў гісторыі і культуры ў БССР у 1920-я гг.

Метады – аналізу і сінтэзу, індукцыі і дэдукцыі, сістэмна-функцыянальны, гісторыка-генетычны, гісторыка-параўнальны і гісторыка-сістэмны..

Элементы навуковай навізны: праца з'яўляецца комплексным даследаваннем, у якім абагульнены і прааналізаваны вопыт дзейнасці дзяржаўных органаў аховы помнікаў гісторыі і культуры па выяўленні, ўліку і ахове нацыянальнай культурна-гістарычнай спадчыны ў 1920-я гг. У навуковы ўжытак уведзены раней не апублікаваныя архіўныя матэрыялы.

Тэарэтычная і практычная значнасць: матэрыялы і вывады дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры вывучэнні гісторыі развіцця аховы культурнай і гістарычнай спадчыны ў 1920-я гг. Таксама аналіз вопыту дзейнасці органаў аховы помнікаў гісторыі і культуры мае практычнае значэнне для існуючай у рэспубліцы сістэмы аховы спадчыны.

Змест

Уводзіны	4
1 Дзейнасць органаў дзяржаўнай улады ў галіне аховы помнікаў гісторыі і культуры ў 1920-я гг.	8
1.1 Перадумовы стварэння дзяржаўнай сістэмы органаў аховы помнікаў у 1917-1919 гг.	8
1.2 Наданне дзейнасці органаў улады па ахове гісторыка-культурнай спадчыны сістэмнага характару (1920–1930 гг.)	12
2 Стварэнне і дзейнасць музеяў, архіваў, бібліятэк і іх дзейнасць па ахове гісторыка-культурных каштоўнасцяў у 1920-я гг.	36
2.1 Стварэнне дзяржаўных музеяў і іх дзейнасць у галіне аховы помнікаў (на прыкладзе Беларускага дзяржаўнага музея і яго аддзяленняў)	36
2.2 Стварэнне архіваў і бібліятэк і іх дзейнасць у галіне аховы помнікаў гісторыі і культуры ў 1920-я гг. (на прыкладзе Цэнтрархіва і Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі)	43
3 Адабранне, продаж і спробы вяртання помнікаў гісторыі і культуры ў БССР (1920-я гг.)	51
3.1 Продаж мастацкіх і гістарычных помнікаў у БССР	51
3.2 Намаганні дзяржаўных органаў улады ў справе вяртання гісторыка-культурнай спадчыны ў БССР	62
Заклучэнне	72
Спіс выкарыстаных крыніц	76
Дадаткі	86

Уводзіны

Чалавек падсвядома імкнецца захаваць адрозненні, індывідуальнасць і асабістую ідэнтычнасць у эпоху высокіх тэхналагічных магчымасцяў і нарастаючай культурнай аднастайнасці. Усведамленне мінулага прыводзіць да лепшага разумення сучаснага. Помнікі гісторыі і культуры з'яўляюцца тым неабходным мастом паміж пакаленнямі. Сучаснае тлумачэнне паняцця «помнікі гісторыі і культуры» надзвычай шырокае і шматплановае. Гэта паняцце распаўсюджваецца на збудаванні, памятныя мясціны і прадметы, звязаныя з гістарычнымі падзеямі ў жыцці народа і з развіццём грамадства і дзяржавы, творы матэрыяльнай і духоўнай творчасці, якія прадстаўляюць навуковую, гістарычную, мастацкую ці іншую культурную каштоўнасць.

Актуальнасць дадзенай работы заключаецца ў неабходнасці захоўвання гісторыка-культурнай спадчыны краіны. Існуе праблема знікнення каштоўных помнікаў гісторыі і культуры і ў наш час. Дзяржавай вядзецца пошук шляхоў павышэння эфектыўнасці сучаснай сістэмы аховы гісторыка-культурнай спадчыны, у кантэксце чаго набывае асаблівую надзённасць зварот да гістарычнага вопыту. Перыяд абраны не выпадкова, бо менавіта пасля падзей 1917 г. і інтэрвенцыі сталі фарміравацца дзяржаўныя органы, у кампетэнцыю якіх уваходзіла ахова помнікаў гісторыі і культуры. Вынікі аналізу дзейнасці папярэднікаў могуць быць запатрабаваныя для ўдасканалення сучаснай сістэмы аховы спадчыны нашага народа.

Мэта даследавання – прасачыць працэсы станаўлення і функцыянавання сістэмы аховы помнікаў гісторыі і культуры ў БССР у 1920-я гг..

Задачы даследавання:

1. прааналізаваць дзейнасць органаў дзяржаўнай улады ў сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны;
2. раскрыць ролю ў ахове помнікаў гісторыі і культуры музейных, архіўных і бібліятэчных устаноў;

3. ахарактарызаваць дзейнасць органаў улады па рэквізіцыі, продажу і спробам вяртання згубленых помнікаў гісторыі і культуры.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца дзяржаўная культурная палітыка.

Прадмет даследавання – сістэма аховы помнікаў гісторыі і культуры ў БССР у 1920-я гг.

Крыніцазнаўчую базу даследавання склала шырокае кола крыніц, сярод якіх матэрыялы фондаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь: Савет Народных камісараў БССР (Ф. 7), Наркамасветы БССР (Ф. 42), Наркамфін БССР (Ф. 93), Упраўленне Упаўнаважанага Народнага камісарыята знешняга гандлю РСФСР пры СНК БССР (Ф. 126), Архіўны адзел Народнага камісарыята ўнутраных спраў БССР (Ф. 249), Цэнтральны Савет саюза ваяўнічых бязбожнікаў БССР (Ф. 261), Дзяржгандльбел Народнага камісарыята гандлю (Ф. 491), Наркамасветы ЛітБел (Ф. 804). Шырока выкарыстаны зборнікі дакументаў [10, 27, 28, 56, 85, 99, 100], успаміны [37]. Шмат увагі надавалася працам, якія выходзілі непасрэдна ў 1920-я гг. і былі звязаны са справай аховы помнікаў гісторыі і культуры, таму што яны характарызуюць пэўнае аб'ектыўнае/неаб'ектыўнае стаўленне да каштоўнасцяў і да захавання спадчыны ўвогуле [9, 14, 20, 36, 41, 91, 96, 98, 104].

Савецкая гістарычная навука шмат увагі надавала праблемам культурнага "будаўніцтва" у першыя дзесяцігоддзі ўстанаўлення ўлады ў мэтах паказу дынамікі і якаснага паляпшэння дзейнасці ў гэтай галіне. З рознай ступенню паўнаты і аб'ектыўнасці разглядалася дзейнасць цэнтральных дзяржаўных органаў аховы помнікаў гісторыі і культуры СССР у цэлым. Дзейнасць органаў аховы помнікаў Беларусі ў гэты перыяд была прадметам нешматлікіх навуковых даследаванняў.

Вывучэнне пытанняў у галіне аховы каштоўнасцяў пачалося ў 1920-30-я гг. Сярод першых варта вылучыць працы дзеячаў, якія непасрэдна бралі ўдзел у «культурным будаўніцтве» першых гадоў рэвалюцыі – А. В. Луначарскага («Десять лет культурного строительства в стране рабочих и крестьян», 1927 г.), І.Э. Грабара («Моя жизнь: Автобиография», 1937 г.). Асвятленне падзей у гэтых працах зводзіцца, у асноўным, да агульнай характарыстыцы палітыкі Камуністычнай партыі і Савецкай улады ў адносінах да культурнай спадчыны.

Грунтоўнае вывучэнне гісторыі стварэння і развіцця сістэмы дзяржаўнага кіраўніцтва культурай пачалося з канца 1950-х гг. У асноўным гэтыя даследаванні закраналі аспекты культуры ў цэлым (Г.Г. Карпаў «О советской культуре и культурной революции в СССР», 1954 г.; М.П. Кім «40 лет советской культуры», 1957 г.; К.П. Амбросенка «Рост культуры советского общества» і г.д.).

Далейшае інтэнсіўнае развіццё гэтая праблема атрымала ўжо ў наступнае 20-годдзе ў сувязі з больш глыбокай распрацоўкай тэмы бібліятэчнага і музейнага будаўніцтва, культурна-асветніцкай працы. Вялікую ролю ў даследаванні праблемы аховы гісторыка-культурных каштоўнасцяў адыграла праца супрацоўнікаў Навукова-даследчага інстытута музейзнаўства і аховы помнікаў, якая стала асновай шматтомнага выдання «Очерки музейного дела в СССР» 1957-1971 гг. Варта адзначыць і насычаную фактычным матэрыялам работу Д.А. Равіковіч «Охрана памятников истории и культуры в РСФСР» (1970 г.).

Агульнадаступнымі сталі дакументы, звязаныя з аховай гісторыка-культурных каштоўнасцяў, у тым ліку і ў БССР, сабраныя ў шматтомныя выданні [85, 100]. Для навуковай літаратуры 1980-х гг. характэрна больш паглыбленае даследаванне розных аспектаў праблемы гісторыі аховы помнікаў, заснаванае на выяўленні і аналізе шырокага кола крыніц. Тут варта адзначыць працы Жукава Ю. М., у якіх апісваецца асобна праца па ахове помнікаў у Савецкіх рэспубліках [29, 30]. Гісторыя аховы помнікаў у першыя гады Савецкай улады стала асновай шэрагу папулярных выданняў, часопісных і газетных публікацый з 1970-х гг. і да сучаснага этапу развіцця даследаванняў у гэтай галіне, многія з якіх створаны на шырокай базе крыніц. Сярод іх: шматтомнае даведачнае выданне «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» (1984-1988 гг.); часопіс «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі» (1970-1989 гг.); часопіс Міністэрства культуры СССР «Музееведение и охрана памятников» і г.д. У 1990-2000-я гг. тэмай спецыяльных даследаванняў дзейнасць па ахове гісторыка-культурнай спадчыны ў Беларусі ў 1920-я гг. стала ў працах М.Я. Клепікава, А.А. Гужалоўскага, Л.М. Несцерчука і інш.

Вывучэнне пытанняў у галіне аховы каштоўнасцяў у 1917-32 гг. на Беларусі стала тэмай спецыяльных даследаванняў гісторыка М.Я. Клепікава [43-52].

Гісторыкам упершыню праведзена сур'ёзная праца па абагульненню і аналізу вопыту дзейнасці рэспубліканскіх органаў аховы помнікаў гісторыі і культуры па выяўленні, ўліку і ахове культурна-гістарычнай спадчыны Беларусі ў 1917-1932 гг. Таксама ўведзены раней не даследаваныя архіўныя матэрыялы. Музейную справу і пытанні захавання гісторыка-культурнай спадчыны ў пазначаны перыяд даследваў А.А. Гужалоўскі [21-26]. Даследванні навукоўца ў галіне гісторыі музейнай справы паказваюць шматвекавую гісторыю музейнай справы краіны, прааналізаваны юрыдычныя, адміністрацыйныя, захавальніцкія і іншыя дакументы, якія адлюстроўваюць дзейнасць супрацоўнікаў музеяў па ахове каштоўнасцяў. Ахова каштоўнасцяў у БССР у межах СССР разглядалася Ю.М. Жукавым [29, 30]; больш агульна пытанні аховы помнікаў у сваіх даследваннях асвятлілі Л.М. Несцярчук [81], П.А. Каралёў [39,40], Л.В. Аляксееў [1, 2], Л.В. Хмяльніцкая [105]; тэма выяўлення, адбору і вяртання гісторыка-культурнай спадчыны стала лейтматывам ў працах М.Ф. Шумейкі [108-110], А.І. Мальдзіса [54].

У цэлым, гісторыяграфічны аналіз сведчыць аб тым, што праблема фарміравання сеткі органаў аховы помнікаў гісторыі і культуры, іх дзейнасці па выяўленні і ўліку культурных каштоўнасцяў у перыяд 1920-х гг. стала тэмай нешматлікіх спецыяльных даследаванняў. Па ранейшаму актуальнай застаецца неабходнасць стварэння комплекснага даследавання фарміравання і функцыянавання сістэмы аховы гісторыка культурнай спадчыны ў БССР. Дадатковай распрацоўкі патрабуе дзейнасць дзяржаўных органаў у дадзенай галіне, правапрымяняльная практыка, а таксама вырашэнне праблем кансервацыі і рэстаўрацыі ў дадзены перыяд.

Пры напісанні магістэрскай дысертацыі былі выкарыстаны метады: аналізу і сінтэзу, індукцыі і дэдукцыі, сістэмна-функцыянальны, гісторыка-генетычны, гісторыка-параўнальны і гісторыка-сістэмны.

Падчас вучобы ў магістратуры быў прыняты ўдзел у 2-х навуковых канферэнцыях: «3 гісторыі навукі Беларусі: да 25-годдзя гістарычнага факультэта БрДУ імя А.С. Пушкіна» (26 лістапада 2016 г.); «Навука – адукацыі, вытворчасці, эканоміцы» у ВДУ імя П.М. Машэрава (9–10 лютага 2017 г.).

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Алексеев, Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI в. – 30-е годы XX в. / Л.В. Алексеев; под ред. Б.А. Рыбакова. – Минск: Беларус. Навука, 1966.
- 2 Аляксееў, Л.В. «Музейная справа ў дарэвалюцыйнай Беларусі (па папярэдніх дадзеных)» // Матэрыялы рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі і «Музей і развіццё гістарычнага краязнаўства», прысвечанай 70-годдзю Гродзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея, 8-9 кастр. 1990 г. / Рэдкал.: В.Р. Каламіец і інш. – Гродна, 1990.
- 3 Амелькович, Л.Г. Основные этапы и перспективы развития краеведческой библиографии в БССР / Амелькович Л.Г. // Библиотечное дело и библиографоведение в БССР / Фундам. б-ка им. Я. Коласа АН БССР, Мин. Ин-т культуры, Гос. б-ка БССР им. В. И. Ленина. – Мн., 1978.
- 4 Андронов, С.А. Роль общественности в охране и использовании памятников истории и культуры для коммунистического воспитания трудящихся / С. А. Андронов // Музееведение и охрана памятников / Министерство культуры СССР, Информационный центр по проблемам культуры и искусства (Информкультура) . – Москва: Информкультура, 1976. – Вып. 1.
- 5 Арлоў, У. Еўфрасіння Полацкая / У. Арлоў. – Мінск: Маст. літ., 1992.
- 6 Багуслаўскі, Г.А. З гісторыі аховы помнікаў Беларусі. / Г. А. Багуслаўскі // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – М., 1983. – Вып. 1.
- 7 Бамбешка, І.І. Арганізацыя краязнаўчага руху ў БССР у 1919-1941 гг. / І.І. Бамбешка // Научные труды Республиканского института высшей школы. – Минск : РИВШ, 2008. – Вып. 6, ч.1.
- 8 Баранова, Е.В. Деятельность В.И. Пичеты по организации изучения и сохранения исторического наследия Беларуси / Баранова Е.В. // Крыніцазнаўства, археаграфія, архівазнаўства ў XX – XXI ст. у Беларусі : зборнік навуковых артыкулаў, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння М.М. Улашчыка / [рэдкалегія: С.М. Ходзін (адказны рэдактар) і інш.]. Мінск : БДУ, 2008.
- 9 Барашка, І. Беражыце архівы! / І. Барашка // Сав. Беларусь. – 1923. – №27.

- 10 Библиотечное дело в БССР: документы и материалы. 1918-1941. Мн., 1978.
- 11 Валаханович, А.И. Дзержинщина: прошлое и настоящее / А.И. Валаханович, А.Н. Кулагин. – Минск: Наука и техника, 1986.
- 12 Васильева, О.Ю. Русская православная церковь и Советская власть в 1917-1927 годах / О.Ю. Васильева // Вопр. истории. – 1993. – №8.
- 13 Витебский клад / Белорусская ССР : кратк. энцикл.: в 5 т. / редкол.: П.У. Бровка (гл.ред.) [и др.]. – Минск: Белорус. Сов. Энцикл., 1979-1981. – Т.1: История. Общественный и государственный строй. – 1979.
- 14 Віцебшчына / пад кіраўніцтвам і рэдакцыяй М.І. Каспяровіча. – Віцебск : выданне Таварыства, 1925-1928 . Т. 1. – 1925. – 216, [2] с.
- 15 Гагская конвенцыя 1954 года о защите культурных ценностей в случае вооружённого конфликта / Предисл. К.П. Рубаник. – М. : Госюриздат, 1957.
- 16 Гавораць архівы. У гады мірнай працы // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – М., 1972. – Вып. 1.
- 17 Гетов, В.В. История / В.В. Гетов, В.С. Повалихина // Белорусская ССР: кратк. энцикл.: в 5 т. – Минск: Гл.ред.Белорус.Сов.Энцикл., 1979-1981. – Т.1: История. Общественный и государственный строй / редкол.: П.У. Бровка(гл. Ред.) [и др.]. – 1979.
- 18 Гісторыя Беларусі: У 6 т. Т. 5. Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]; Рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: Экаперспектыва, 2006.
- 19 Грамович, В.В. Институт белорусской культуры/ В.В. Грамович // Белорусская ССР. Краткая энциклопедия: в 5 т. / ред. кол.: П. Бровка (гл.ред.) [и др.]. – Минск: Гл.ред. БСЭ, 1979-1982. – Т.3: Наука и научные учреждения. Народное образование. – 1980.
- 20 Грынблат, М. Краязнаўчыя музеі і весная пасяўная кампанія / М. Грынблат, А.Ляўданскі. – Мн., 1932. – 58, [1] с.
- 21 Гужаловский, А.А. Органы охраны и управления историко-культурным наследием Беларуси: проблемы координации / А.А. Гужаловский // Крыніцазнаўства, археаграфія, архівазнаўства ў XX – XXI ст. у Беларусі : зборнік

навуковых артыкулаў, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння М.М. Улашчыка / [рэдкалегія: С.М. Ходзін (адказны рэдактар) і інш.]. Мінск : БДУ, 2008.

22 Гужалоўскі, А.А. Гісторыя музейнай справы Беларусі: вучэб.-метадыч. дапам. / А.А. Гужалоўскі. – Мінск : БДУ, 2012. – 303 с. : іл.

23 Гужалоўскі, А.А. Музеі Беларусі (1918-1941 гг.) / А. Гужалоўскі. – Мн. : Нац. арх. Рэсп. Беларусь, 2002. – 164, [1] с., [5] л. іл.

24 Гужалоўскі, А.А. Новыя матэрыялы аб адабранні каштоўнасцей з музеяў БССР у 1920-1930-я гады // Пытанні мастацтвазнаўства этналогіі і фалькларыстыкі / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Дзяржаўная навуковая ўстанова «Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы». – Мінск : Права і эканоміка, 2011. – Вып. 11

25 Гужалоўскі, А.А. Стаўленне і развіццё музейнай справы Беларусі (1918-1941 гг.) / Гужалоўскі А. А. – Мн., 2002. – 34 с.

26 Гужалоўскі, А.А. Чысткі фондаў бібліятэк БССР у 1919-1941 гг. / А.А. Гужалоўскі // Здабыткі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі [складальнікі Л.Г. Кірухіна, К.В. Суша], 2009. – Вып. 11.

27 Декреты Советской власти: в 5 т. / редкол.: Г.Д. Обичкин [и др.]. – М.: Госполитиздат, 1957-1971. – Т. 1: 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. / подгот. к печати Н.В. Валк [и др.]. – 1957.

28 Декреты Советской власти: в 5 т. Т. 2. / редкол.: Г.Д. Обичкин [и др.]. – М.: Госполитиздат, 1957-1971.

29 Жуков Ю., Тайна операции «Эрмитаж» / Ю. Жуков // Смена. 1992. № 1.

30 Жуков, Ю.Н. Становление и деятельность советских органов охраны памятников истории и культуры, 1917 – 1920 гг. / Отв. ред. Н.Н. Катунцева. – М. : Наука, 1989.

31 Збралевич, Л. И. Охрана книжных богатств в Республике / Збралевич Л.И. // Библиотечное дело и библиографоведение в БССР / Фундаментальная библиотека им. Я. Коласа АН БССР, Мин. Ин-т культуры, Гос. библиотека БССР им. В. И. Ленина. – Мн., 1978.

- 32 Императорская археологическая комиссия (1859 – 1917) / [м.в. Медведева и др.]. – Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2009.
- 33 Инструкция по проведению паспортизации исторических и археологических памятников. – [Минск : б.и., 1949].
- 34 История архивного дела в Беларуси – Архивы Беларуси [Электронный ресурс]. – Минск. – 2006-2016. – Режим доступа: <http://archives.gov.by/index.php?id=661347>. - Дата доступа: 11.12.2016.
- 35 История государственного контроля – Комитет государственного контроля Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Минск. – 2017. – Режим доступа: <http://kgk.gov.by/ru/spravka-ru>. - Дата доступа: 11.01.2017.
- 36 II Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя, 7-12 студз. 1929 г. – Мн., 1929. – 24 с.
- 37 Калубовіч, А. Крокі гісторыі: дасьледванні,артыкулы, успаміны / А. Калубовіч. – Беласток: - ГаМакс; Вільня: Наша Ніва; Мінск: Маст. літ., 1993.
- 38 Каменская, Н.В. Организация советского государственного аппарата и первые социалистические преобразования в Белоруссии / Н.В. Каменская // Победа Советской власти в Белоруссии / ред.кол.: И.И. Минц [др.]. – Минск: Наука и техника, 1967. , с. 450
- 39 Каралёў, П. А. Захаванне помнікаў архітэктуры Беларусі ў перыяд Расійскай імперыі : (па матэрыялах НГАБ) / П. А. Каралёў //Архіварыўс : зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў. Серыя: Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства / Дэпартамент па архівах і справаходству Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Мінск: НГАБ, 2012. – Вып. 10.
- 40 Каралёў, П.А. Дзейнасць расійскага ўрада па ахове помнікаў архітэктуры на тэрыторыі Беларусі : (канец XIX ст. – 1917 г.) / П. А. Каралёў // Научные труды Республиканского института высшей школы. – Минск : РИВШ, 2008. – Вып. 6, ч.1.
- 41 Каспяровіч, М. І. Краязнаўства / М. І. Каспяровіч. – Мн : Белдзяржвыд, 1929. – 159 с.

- 42 Каханоўскі, Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI-XIX стст. / навук.рэд. Л.Д. Побаль. Мінск: Навука і тэхніка, 1984.
- 43 Клепиков, Н.Е. Деятельность Наркомата внешней торговли СССР по продаже памятников истории и культуры Беларуси (20-30-е гг. XX в.) / Н.Е. Клепиков // Журнал международного права и международных отношений / учредитель Международное общественное объединение по научно-исследовательским и информационно-образовательным программам «Развитие». – Минск : Развитие, 2009. – № 1.
- 44 Клепиков, Н.Е. Культурно-историческое наследие Беларуси, 1917 – 1932 гг. / Н.Е. Клепиков. – Минск : Издательский центр Белорусского государственного университета, 2008.
- 45 Клепиков, Н.Е. Работа Наркомпроса БССР по возвращению эвакуированных памятников старины (20-е гг. XX в.) / Н. Е. Клепиков // Журнал международного права и международных отношений / учредитель Международное общественное объединение по научно-исследовательским и информационно-образовательным программам «Развитие». – Минск : Развитие, 2008. – Вып. 2.
- 46 Клепікаў, М. Я. Стварэнне дзяржаўнай сістэмы аховы архіваў Беларусі і яе дзейнасць (1917-1932) / М.Я. Клепікаў // Вес. Акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. Навук. – 1995. - № 3.
- 47 Клепікаў, М. Гандляры ў храме / М. Клепікаў // Бел. Мінуўшчына. 1995. № 2.
- 48 Клепікаў, М. Я. Мінскае таварыства гісторыі і старажытнасці ў пачатку 20-х гг. XX ст. / Клепікаў М. Я. // Весці БДПУ. Серыя 3, Гісторыя. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Культуралогія. – Мінск : БДПУ, 2008. – № 3.
- 49 Клепікаў, М.Я. Ахова Віцебскіх помнікаў даўніны ў пачатку XX стагоддзя / Клепікаў М.Я. // Веснік Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя А, Гуманітарныя навукі. – Новополоцк : Полоцкий государственный университет, 2002. – № 1.
- 50 Клепікаў, М.Я. Захаванне культурна-гістарычнай спадчыны Беларусі ў пачатку 20-х гг. XX ст. / Клепікаў М. Я. // Весці БДПУ. Серыя 2, Гісторыя.

Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Культуралогія. – Мінск : БДПУ, 2009. – № 2.

51 Клепікаў, М.Я. Канфіскацыя царкоўных рэліквій у 1920-я гады / М.Я. Клепікаў // Беларускі гістарычны часопіс / заснавальнікі : Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь [і інш.]. – Мінск : Пачатковая школа, 2010. – №1

52 Клепікаў, М.Я. Распрадажа музейных каштоўнасцей Беларусі на замежных аўкцыёнах у 1920-я гады / М.Я. Клепікаў // Беларускі гістарычны часопіс / заснавальнікі: Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь [і інш.]. – Мінск : Пачатковая школа, 2008. – № 4.

53 Колоско, Н. М. Преобразования в библиотечном деле Белоруссии в первые годы Советской власти (1917-1920 гг.) / Колоско Н. М. // Библиотечное дело и библиографоведение в БССР / Фундам. б-ка им. Я. Коласа АН БССР, Мин. Ин-т культуры, Гос. б-ка БССР им. В. И. Ленина. – Мн., 1978.

54 Мальдис, А. И. Белорусские сокровища за рубежом / Адам Мальдис. – Минск : Літаратура і Мастацтва, 2009.

55 Налівайка, Л. Рыцары аховы помнікаў / Налівайка Л. // Каштоўнасці мінуўшчыны / Агул. рэд. С. В. Марцэлева. – Мн. : ТАА «Лекцыя», 1998.

56 Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў дакументах, 1922 – 2006 / Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Дэпартамент па архівах і справаводства Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь. – Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2007. – 807, [1] с.

57 Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Фонд 7. – Воп. 1. Спр. № 386.

58 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 100.

59 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 331.

60 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 527.

61 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 531.

62 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 534.

63 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 535.

64 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 1527.

- 65 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 1926.
- 66 НАРБ. – Фонд 42. – Воп. 1. Спр. № 1947.
- 67 НАРБ. – Фонд 93. – Воп. 1. Спр. № 115.
- 68 НАРБ. – Фонд 93. – Воп. 1. Спр. № 383.
- 69 НАРБ. – Фонд 93. – Воп. 1. Спр. № 450.
- 70 НАРБ. – Фонд 126. – Воп. 1. Спр. № 176.
- 71 НАРБ. – Фонд 249. – Воп. 1. Спр. № 1.
- 72 НАРБ. – Фонд 249. – Воп. 1. Спр. № 18.
- 73 НАРБ. – Фонд 249. – Воп. 1. Спр. № 45.
- 74 НАРБ. – Фонд 249. – Воп. 1. Спр. № 65.
- 75 НАРБ. – Фонд 249. – Воп. 1. Спр. № 89.
- 76 НАРБ. – Фонд 249. – Воп. 1. Спр. № 91.
- 77 НАРБ. – Фонд 249. – Воп. 1. Спр. № 183.
- 78 НАРБ. – Фонд 261. – Воп. 1. Спр. № 84.
- 79 НАРБ. – Фонд 491. – Воп. 3. Спр. № 380.
- 80 НАРБ. – Фонд 804. – Воп. 1. Спр. № 454.
- 81 Несцярчук, Л.М. Ахова гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі : Асноўн. этапы фарміравання, сучасн. стан і перспектывы / Л.М. Несцярчук. – Мн. : Беларус. тэлеграф. агенцтва, 2003.
- 82 Нормативные акты ЮНЕСКО по охране культурного наследия. – М. : Юнипринт, 2002.
- 83 О ценностях, находящихся в монастырях // Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства, издаваемое Народным Комиссариатом Юстиции. – М., 1922.
- 84 Осокина, Е.А. Антиквариат (об экспорте художественных ценностей в годы первой пятилетки) / Е.А. Осокина // Экономическая история. Ежегодник. 2002. – М., 2003.
- 85 Охрана памятников истории и культуры : Сб. док.: Декреты, постановления, распоряжения Правительства СССР, Центр. Совет Всерос. О-ва охраны памятников истории и культуры. – М. : ИИ АН СССР, 1968.

- 86 Падліпскі, А. Віцебскія музеі / А. Падліпскі // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1971. – № 3.
- 87 Памятники архитектуры в Советском союзе / Л. В. Беридзе, Л. В. Дударова, Г. Зирнис и др. – М. : Памятники ист. мысли, 2004.
- 88 Памятники истории и культуры Гродненщины / Гродн. обл. орг. о-ва «Знание», Гродн. обл. орг. «Знание» и др. – Гродно, 1984.
- 89 Петрыкаў, П.Ц. Стварэнне і дзейнасць Інстытута беларускай культуры / П.Ц. Петрыкаў, М.У. Токараў, М.І. Галенчык // Ін-т беларус. Культуры / М.П. Касцюк [і інш.]; рэдкал.: М.А. Барысевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993.
- 90 Покало, М. И. История библиотечного дела в БССР / М. И. Покало. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – 198 [2] с.
- 91 Працы першага Усебарускага краязнаўчага з’езда, 7-11 лютага 1926 года / [адказны рэдактар Ар. Смоліч]. – Менск [Мінск] : коштам Інстытута беларускай культуры, 1926. – 81 [2] с.
- 92 Пурышева, Н.М. Инбелкульт и художественная культура БССР: аспекты взаимодействия (первая половина 1920-х гг.) // Институт белорусской культуры и становление науки в Беларуси: к 90-летию создания Института белорусской культуры: материалы Междунар. науч. конф., Минск, 8–9 дек. 2011 г. / редкол.: А. А. Коваленя [и др.]. – Минск: Белорус. наука, 2012.
- 93 Рославский, В.М. Становление учреждений охраны и реставрации памятников искусства и старины в РСФСР 1917-1921 гг. Игорь Грабарь и реставрация / В.М. Рославский. – М. : Полимаг, 2004.
- 94 Роўчына, Т. Перамешчаныя беларускія кнігазборы: бібліятэка Радзівілаў (Нясвіж – Нясвіж – Пецярубурж – Хельсінкі) // Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах / пад.рэд. А. Мальдзіса (гал.рэд.) [і інш.]. Мінск: БФК, 1999.
- 95 Рошчына, Т. Захаванне дакументальных помнікаў: праблемы і перспектывы / Рошчына Т. // Каштоўнасці мінуўшчыны / Агул. рэд. С. В. Марцэлева. – Мн. : ТАА «Лекцыя», 1998.

- 96 Самцэвіч, В. Як арганізаваць краязнаўчую працу на фабрыцы і заводзе / Бел. акад. навук, Цэнтр. Бюро краязнаўства. – Мн., 1931. – 20 с.
- 97 Сарокін А. Дэкрэт аб зямлі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т 3 Мн., 1966.
- 98 Смоліч, А.А. Геаграфія Беларусі / А. Смоліч. – Выд. 3-е, значна пераробленае і дапоўненае. – Вільня : «Віленскае выдавецтва» Б.А. Клецкіна, Беларускае аддзел, 1923. – IV, 366 с.
- 99 Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства Белорусской Социалистической Республик. – Минск: 2 типлит БГИ, 1926. – № 28.
- 100 Советское законодательство о памятниках истории и культуры : сборник документов и материалов (1917-1972 гг). / Белорусское добровольное общество охраны памятников истории и культуры. – Минск : Полымя, 1972.
- 101 Станаўленне бібліятэкі (1921-1926 гг.) – Нацыянальная бібліятэка Беларусі [Электронны ресурс]. – Мінск. – 2016. – Режим доступа: <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=be&classId=C909379EC01D4466A884D36850FA3D4C> . - Дата доступа: 28.12.2016.
- 102 Стародединский клад / Белорусская СССР : кратк. энцикл.: в 5 т. / редкол.: П.У. Бровка (гл.ред.) [и др.]. – Минск: Белорус. Сов. Энцикл., 1979-1981. – Т.1: История. Общественный и государственный строй. – 1979.
- 103 Степук, В. С. Историческое наследие Гомельщины / В.С. Степук. – Мн. : Полымя, 1982.
- 104 Харламповіч, П. Пяцігоддзе Беларускага дзяржаўнага музея / П. Харламповіч. – Мн., 1927. – [7] с.
- 105 Хмельницкая, Л.В. Витебские годы Александра Ромма: председатель комиссии по охране памятников / Людмила Хмельницкая // Бюллетень Музея Марка Шагала. – Витебск : [б.и.], 2010. – Вып. 18.
- 106 Цыпин В. Русская православная церковь в новейший период. 1917-1999 гг. // Православная энциклопедия. М., 2000.
- 107 Чантурия, В.А. Сохранить для потомков / В. А. Чантурия, С. А. Сергачёв. – Минск : Полымя, 1987.

108 Шумейко М., *Методология выявления и отбора утраченных культурных (архивных, музейных, библиотечных) ценностей Беларуси* / М. Шумейко // *Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах* / пад. рэд. А. Мальдзіса (гал.рэд.) [і інш.]. – Мінск: БФК, 1999.

109 Шумейко, М. *О реституции и совместном использовании архивных материалов (фрагменты из истории белорусских архивов)* / М. Шумейко // *Архивы и делопроизводство*. – 2006. – №4.

110 Шумейко, М.Ф. *«Белорусское общество архивистов: история и современность»* // *Архіварыўс. Серыя: Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства* / Дэпартамент па архівах і справаводства Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Мінск : НГАБ, 2010. – Вып. 8

111 Ярашэвіч, А. А. *Жыровіцкі Свята-Успенскі мужчынскі манастыр* // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 3: Гімназіі – Кадэнцыя* / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал.рэд.) [і інш.]. Мінск: БэлЭн, 1996.